

Stanislava Paunović¹

Emilija Vučićević²

Martina Ilić³

Mačke ne idu u raj: pregled uticaja, problema i recepcije

Antologija Radmile Lazić *Mačke ne idu u raj* (Beograd: K. V. S., 2000) više od dvadeset godina nakon prvog objavljivanja nastavlja da izaziva podvojene utiske kod kritičke javnosti. Ovim radom nastojimo da sagledamo horizont recepcije pomenute knjige, te osnovna pitanja i probleme koji se iznova pokreću pri njenom pomenu, kao i načelno pitanje mogućnosti i ograničenja koje antologije „ženske poezije“⁴ podrazumevaju u kontekstu trasiranja puta književne istorije za afirmaciju savremenih autorki.

Upravo u nešto novijem zborniku femnističke poezije i poetike: *Diskurzivna tela poezije* (2004), koji je i sam okarakterisan kao „antologij[a] koja objedinjuje poeziju i autopoetike nove generacije pesnikinja“ (Ђуковић 2023: 219), Aleksandar Trklja, govoreći o odnosu centar–margina, u sklopu jednog od dva izvodna teksta, govori o marginalizovanom položaju žena u istoriji književnosti: „Koristeći se jednom ideologijom centar ne dozvoljava zajednici koju smatra opasnom ili manje vrednom, da se izražava ili da samu sebe definiše i predstavi, gurajući je na marginu i u nevidljivost“ (Trklja 2004: 142).⁵ Ovim problemom bavile su se i mnoge kritičarke – prema izboru Silvie Dražić: „Pregledni tekstovi Jasmine Lukić, Svetlane Slapšak, Dubravke Đurić, Vladislave Gordić, Biljane Dojčinović-Nešić, Tatjane Rosić precizno ukazuju na odsustvo žena pisaca u kanonizaciji srpske književnosti“ (Dražić 2013: 7). U svom radu posvećenom *pesnikinjama u doba tranzicije*, Sonja Milovanović navodi kako je „Na društvenu i esnafsku marginalizaciju pesnikinja ukazivala [...] antologičarka i pesnikinja Radmila Lazić, ne propuštajući da u pogovoru svoje antologije

¹ stanislavapaunovic@gmail.com

² ems.vucicevic@gmail.com

³ martina@liliputanke.com

⁴ Termin koristimo isključivo kao referencu na pun naslov knjige – *Mačke ne idu u raj: antologija savremene ženske poezije*.

⁵ Up.: „Na izrazitu neproporcionalnost u odnosu na poeziju koju pišu muškarci, a što se može videti i zastupljenošću u antologijama, pokazalo je i istraživanje Aleksandra Petrova (2018: 23–65)“ (Milovanović 2023: 154). Uz pomenuto istraživanje, koristan je i uvid koji daje Jelena Milinković, a koji uz antologije obuhvata i analizu zastupljenosti pesnikinja u okviru istorija književnosti: „Ovakvom vrstom pristupa *Istoriji srpske književnosti* Jovana Deretića, jedinoj celovitoj istoriji naše književnosti, stiče se utisak da pesnikinje u srpskoj književnosti gotovo da ne postoje ili da su deo rubnih, marginalnih i usputnih književnih pojava, koje se u okviru istorijskog pregleda jedne epohe samo konstatuju“ (Milinković 2010).

Mačke ne idu u raj više puta istakne polarizaciju javne pesničke scene na muške i ženske autore” (Миловановић 2023: 153).

Antologijski izbori posvećeni poeziji pesnikinja, i sami priređivani od strane žena, posmatraju se, dakle, i kao pokušaji stvaranja sopstvenog prostora⁶ za nesputano izražavanje. S tim u vezi, Silvia Dražić precizno je istakla kako:

„Za teoretičarke ženske književnosti jedno od suštinskih pitanja upravo je pitanje njenog odnosa prema važećem kanonu te strategije uz čiju pomoć žene-pisci i njihova dela mogu zadobiti dostojan položaj u okviru institucije književnosti. Da li se on nalazi u okviru aktuelnog kanona, da li ga naprosto treba stalno proširivati uključivanjem novih imena ili možda uspostaviti paralelni, ženski kanon ili, konačno, sasvim radikalno, iskoračiti iz tradicije kanonskog mišljenja i okrenuti se drugačijem ’nekanonskom’ iskustvu kao pravom mestu za uspostavljanje autentično ženske tradicije” (Dražić 2013: 10).

Za antologiju *Mačke ne idu u raj*, „u kojoj je zastupljen izbor iz stvaralaštva dvadeset srpskih pesnikinja, od Mirjane Stefanović do Ane Ristović” (Ђуковић 2023: 220), može se na više mesta pročitati kako je reč o *prekretničkoj* antologiji koja „predstavlja jedan od najznačajnijih elemenata formiranja paralelnog kanona ženskih autorki i to onih čije stvaralaštvo nastaje u poetičkom rasponu od neoavangarde 70-ih godina do postmodernističkih pesničkih strujanja 90-ih” (Milinković 2010). Ona „nudi drugačiju vrstu pesničke tradicije od one koja je *zvanično* uspostavljena (Milinković 2010).⁷

Mimo ideje stvaranja *paralelnog* kanona, prema Goranu Korunoviću značaj antologije *Mačke ne idu u raj* leži i u uticaju koji su feministička strujanja, zahvaljujući delu Radmile Lazić, imala na celinu toka savremene književnosti, kao „nezaobilazni faktor dinamiziranja dešavanja u današnjoj srpskoj literaturi” (Korunović 2009: 70). U sličnom ključu i Milica Ćuković kao ciljeve ove antologije izdvaja „osvajanje pozicije moći suđenja i javnog izricanja vrednosnih sudova, moći redefinisiranja književnog kanona” (Ђуковић 2023: 222), to jest promene centralnog kanonskog toka.

Za razumevanje takvog poduhvata neophodno je imati u vidu i kontekst u kojem data antologija nastaje – „Marginalizacija pesnikinja tokom devedesetih posledica je delovanja jedne umetničke i jedne političke paradigme” (Dražić 2013: 8):

„[...] u konkretnom srpskom političkom kontekstu devedesete su, reaktuelizovanjem nacionalnih mitova i tradicionalnih vrednosti kao mesta konstruisanja ’novog srpskog

⁶ Za ovu praksu posebno su ilustrativne kasnije antologije, to jest izbori nastali na tragu pionirskog poduhvata Radmile Lazić – koji kao sastavni deo knjige podrazumevaju i autopoeitičke iskaze, mikroeseje i/ili intervju sa autorkama (Ђуковић 2023: 227), kao što je slučaj sa zbornikom *Diskurzivna tela poezije* Dubravke Đurić (2004) i antologijom *Tragom roda – smisao angažovanja* Jelene Kerkez (2006).

⁷ Up. slične iskaze drugih istraživačica: „Ono što ovoj antologiji daje posebnu vrednost jeste njeno otvoreno i iskreno opredeljenje za poetiku koja društvenu stvarnost tumači u ključu različitom od glavnog toka” (Šijački 2008: 91); gotovo identični iskaz, bez citata ili parafraze, nalazimo i u radu Anice Radosavljević: „Ono što je njena posebna vrednost jeste otvoreno i iskreno opredeljenje za drugačiju stvarnost” (Радосављевић 2020: 192).

identiteta', reaktuelizovale i tradicionalne pesničke strategije koje ga promovišu. Marginalizovane su ne samo pesnikinje nego i cela pesnička scena, pre svega urbana poezija koja odstupa i dovodi u pitanje nacionalno-tradicionalno-ruralno-patrijarhalni model pesničkog stvaranja" (Dražić 2013: 8–9).

Radmila Lazić u predgovoru svoje antologije *urbane poezije, Zvezde su lepe, ali nemam kad da ih gledam* (2009), navodi kao jedan od ciljeva sastavljanja izbora upravo skretanje pažnje na određeni deo savremene srpske poezije modernističke orijentacije (Lazić 2009b: 17) za koji smatra da je uglavnom zanemarivan od strane akademske kritike, koja „[...] forsira, afirmiše i zastupa tradicionalističke književne vrednosti, i konzervativno-patrijarhalne principe kojima konstituiše srpski književni kanon (iz koga su žene isključene)" (Lazić 2009a: 12). Kada je reč o antologiji *Mačke ne idu u raj*, Lazić u predgovoru navodi: „U pitanju je prezentacija one ženske poezije koja raskida sa tradicionalističkim načinom izražavanja, sa konzervativnim mišljenjem i sa tradicionalističkim položajem ženskog subjekta i njegovom situiranošću u *večito ženskom*" (prema Milinković 2010).

Tako postavljeno, obe antologije Radmile Lazić odgovarale bi tipu *programske antologije*, kako ih određuje Jelena Mladenović. Reč je o antologijama „gde se pitanje vrednosti određuje samim izborom da se predstavi baš taj, određeni, pravac, pokret ili poetička tendencija" (Младеновић 2016: 303). Kao uzorne primere ovog tipa antologizacije, Mladenović navodi (2016: 303), između ostalih, i antologiju *Mačke ne idu u raj*, nastalu sa ciljem revalorizacije mesta „ženske poezije" (Lazić 2000: 5) u srpskoj književnosti. U tom smislu, za ovaj vid antologizacijske prakse indikativan je stav Radmile Lazić da se u okviru pomenutih izbora ne moraju naći samo „antologijske pesme", već da je osnovni cilj upravo predstavljanje „određeni[h] poetički[h] model[a] ili određen[e] osobenost[i]" odabrane poezije (Lazić 2000: 6, prema Младеновић 2016: 303).

Ako se orijentišemo prema podeli savremenih tipova antologije koju donosi Dunja Rančić u okviru svoje doktorske disertacije (Ранчић 2022: 147), antologija Radmile Lazić najbliže bi se mogla uporediti sa tipom *istraživačke antologije*, s napomenom da su istraživačke antologije „koncentrisane na ograničeni i završeni književnoistorijski period sa ambicijom njegovog potpunijeg predstavljanja i revalorizacije" (Ранчић 2022: 147), dok u slučaju antologije *Mačke ne idu u raj*, kao i drugih, kasnije nastalih antologijskih izbora poezije koju stvaraju žene – nije reč o završenim književnoistorijskim periodima, već, prema shvatanjima priređivačica/priređivača – marginalizovanim autorkama aktuelne produkcije koje tek treba adekvatno valorizovati.

U vezi sa prethodnim uvidom u kontekst, bitno je istaći kako pojavu izbora *Mačke ne idu u raj* neke kritičarke, poput Silvie Dražić, smatraju mogućom zahvaljujući prethodnom delovanju časopisa *Ženske studije* i *ProFemina* (Dražić 2013: 9)⁸ – pri čemu je radu druge pomenute platforme Radmila Lazić i sama doprinela kao urednica (Лазих 2004: 4). Dubravka Đurić u okviru teksta „Feminizam i poezija u opusu pesnikinje Radmile Lazić” (2005) istakla je „važnost pacifističkog i feminističkog angažmana pesnikinje u procesu izgradnje postojeane platforme za sprovođenje jasno profilisane kulturne arbitraže” (Ђуковић 2023: 220).

Međutim, *jasno profilisana kulturna arbitraža* (Ђуковић 2023: 220) naišla je u kritičkoj javnosti i na negativnu recepciju, dominantno u vezi sa pitanjima isključivanja određenih autorki iz izbora *ženske poezije*. Ta pitanja pokrenula je i Milica Ćuković u svom radu iz 2023. godine posvećenom fenomenu *antologija ženske poezije*. Navodeći primere tekstova Aleksandra Jerkova, Bojane Stojanović-Pantović i Đorđa Despića, odnosno zamerke koje su navedeni autori i autorka uputili načinjenom izboru za antologiju *Mačke ne idu u raj*, naglašavajući izostanak autorki poput Zlate Kocić, Divne Vuksanović, Draginje Urošević ili Tanje Kragujević, Ćuković zaključuje kako „muško-ženski književnokritički konsenzus o pesnikinjama koje antologijom nisu obuhvaćene svedoči o reakciji čitalačke javnosti na ideološke postavke koje su uslovile izbor Radmile Lazić” (Ђуковић 2023: 224). Uz isticanje značaja koji antologija Radmile Lazić ima u kontekstu kreiranja novog prostora za dalja kretanja naše savremene književnosti,⁹ Ćuković naglašava i svoju skeptičnu poziciju povodom *otvorene i nedvosmislene* „politizacije nacionalne književnosti” (Ђуковић 2023: 221)¹⁰ sprovedene u antologiji:

„[...] ovom antologijskom izboru [bi se] mogao uputiti prigovor o pomanjkanju komponente univerzalnosti za koju se zalaže (ukoliko se određeni tokovi razvoja ženskog pesništva, poetički modeli i senzibiliteti zanemare, prenebregnu, prećute, odbace, u kojoj meri je dolaženje do univerzalnosti ženskog iskustva i ženskog viđenja sveta uopšte moguće?), kao što odbijanje pozicije getoiziranog stvaralaštva, usled dominacije jedne ideološke vizure, prerasta u gest autogetoizacije ženske poezije, od strane renomirane pesnikinje, urednice i antologičarke” (Ђуковић 2023: 225).

⁸ Up.: „U slučaju *ProFemine* radilo se o globalnom, odnosno transnacionalnom trenutku feminističkih intervencija u tkivo nacionalnih korpusa književnih kanona, kao i u tkivo same spisateljske prakse u kojoj žene postaju samosvesni i autorefleksivni subjekti koji pišu, uređuju i prevrednuju celokupnu tradiciju koja je unapred za njih konstruisana muškocentričnim kanonom i njegovim književnim vrednostima” (Đurić 2018: 237, prema Ђуковић 2023: 221).

⁹ Up.: „pored književnoistorijskog i kulturološkog značaja, [antologija] poseduje nesumnjivu umetničku vrednost (ova antologija najvrednija je, najkompaktnija, najuticajnija i najreprezentativnija od svih šest antologija ženske poezije)” (Ђуковић 2023: 221).

¹⁰ Treba istaći da je reč o *razotkrivanju* političkog karaktera nacionalne književnosti, a ne *politizaciji* nečega inherentno apolitičkog, kako ovakva formulacija Milice Ćuković implicira, te da korene ovog postupka treba tražiti u feminističkoj kritici koja je „dovela u pitanje samorazumljivost kanona i pokazala njegov društveno konstruisani i uvek politički karakter” (Dražić 2013: 181).

Validna i značajna pitanja koja Milica Ćuković postavlja u svom radu navode nas na promatranje (ne)mogućnosti antologizacije celokupnog poetskog stvaralaštva pesnikinja, s jedne strane, paralelno nemogućnosti (i nepostavljanju pitanja) antologizacije poezije muških autora u totalu. Sa druge strane, ona nas podstiču da se vratimo pitanju osnovne potrebe Radmile Lazić za stvaranjem prostora za afirmaciju onog dela autorki koje, u kontekstu narativa *repatrijarhalizacije* države (Lukić 2003: 78, prema Ћуковић 2023: 223), nisu imale mogućnost da dopru do većeg broja čitalaca i čitateljki.

Ćuković u svom radu navodi kako bi se o slici dobijenoj iz antologije *Mačke ne idu u raj* moglo govoriti kao o „postupku krivotvorenja, tj. o ideološko-političkoj unifikaciji poetičkog i kulturnoistorijskog obilja” (Ћуковић 2023: 226), uprkos tome što, kao što smo već naveli kroz rad, antologija Radmile Lazić eksplicitnim stavovima iz predgovora ne pretenduje na prikazivanje celine stvaralaštva pesnikinja, već onog dela koji raskida sa tradicionalističkim načinom izražavanja, pogledom na svet, konceptom ženske subjektivnosti i slično (prema Milinković 2010).

Korisno je, radi dubljeg rasvetljavanja kompleksnosti ove problematike, uputiti i na zapažanja Silvie Dražić povodom pitanja statusa književnosti koju pišu žene u kontekstu kanona srpske književnosti, u sprezi sa polemikom oko isključivanja određenih autorki iz izbora:

„Ono je u kontekstu savremene srpske književnosti unekoliko zamagljeno i usložnjeno komercijalnim uspehom izvesnog broja autorki čiji su romani, napisani mahom po žanrovskom obrascu ljubavnih romana, stekli široku publiku, a njihove spisateljice doživele značajnu medijsku promociju (Mirjana Bobić-Mojsilović, Jasmina Ana, Marija Jovanović, Ljiljana Habjanović-Đurović...). To je navelo neke istoričare i teoretičare književnosti da upravo takvu literaturu pročitaju kao autentičnu 'žensku književnost' i tako ovoj potonjoj odreknu umetničku vrednost i obezvrede je. [...] Na taj način ženska književnost je, činom kanonskog priznanja, istovremeno eliminisana iz njega. To nedvosmisleno ukazuje na činjenicu da je kanon, pa i sama potreba njegovog uspostavljanja, proistekla iz jednog binarno već kodiranog sistema mišljenja, te odnosa moći koje ono reprodukuje. Pripisujući 'ženskoj književnosti' svojstva koje je sam ustanovio kao 'ženska', kanon je po tom osnovu prihvata ili odbacuje” (Dražić 2013: 10).

Svesna da „antologije ženske poezije ne nude detaljnu predstavu o ženskoj književnoj produkciji (niti teže tome)” (Ћуковић 2023: 231), Milica Ćuković utemeljeno ističe kako se „ova izdanja ne mogu koristiti kao potpuno pouzdani izvori za praćenje i tumačenje savremene srpske poezije” (Ћуковић 2023: 231), s napomenom da takvu težnju ka panoramskoj sveobuhvatnosti ne bi nužno trebalo ni očekivati, ili pak smatrati inherentno vrednijim poduhvatom. Štaviše, prema mišljenju Silvie Dražić, kanon je „kao refleks vladajućih, dominantno patrijarhalnih odnosa moći koji uređuju društvo, pa stoga i kulturu i

umetnost pa i književnost, uvek bio i strategija isključivanja” (Dražić 2013: 181)¹¹, zbog čega ne iznenađuje da poduhvat okarakterisan, kao što smo videli, kao stvaranje *paralelnog* književnog *kanona* – ne biva manje isključiv od drugih vidova kanonskog mišljenja, izraženih, između ostalog, upravo samim procesom *antologizacije*.¹²

U svojoj knjizi *Managing Diversity: The Anthologization of "American Literature"* (2000), Anders Olson teorijski razmatra i definiše pojam *antologizacije*:

„[...] pojedinačna antologija stvara strukturu kojom se tradicija kodira i na taj način ona pruža kontinuitet; na drugoj strani, međusobno nadmetanje množine antologija unutar proizvodnog i distributivnog polja podrazumeva promenu – proces antologizacije je istovremeno kretanje u oba smera, iako su oni u stalnoj međusobnoj napetosti. Ovaj kontrast svoje posledice ima i na oblik knjige, odnosno na razumevanje načina na koji se u njemu sadrži i predstavlja jedna književnost” (Ранчић 2022: 73).

S tim u vezi, potragu za načinom predstavljanja koji bi bio neisključiv pre treba usmeriti na mogućnosti nekanonskih alternativa za afirmaciju ženskog stvaralaštva, koje je, kao što je već pomenuto, sugerisala Silvia Dražić (2013: 10).¹³

Dubravka Đurić u svom intervjuu u okviru antologije *Tragom roda – smisao angažovanja* Jelene Kerkez, na pitanje „Zašto danas izgleda da književnost nije jedan od društvenih prioriteta?” (Kerkez 2006: 192), zaključuje: „spisateljske i čitateljske zajednice su se umnožile i nema više jednog središnjeg kanona, kao ni pisaca čija se vrednost ne može dovesti u pitanje. Na delu je pluralnost i relativizam vrednosti i mnogi ljudi to doživljavaju kao nešto loše. Ja mislim da je to dobro!” (Đurić 2006: 192).

Nakon antologije *Mačke ne idu u raj*, do 2021. objavljena su još četiri (antologijska) izbora poezije pesnikinja: *Diskurzivna tela poezije* (2004) Dubravke Đurić, *Tragom roda – smisao angažovanja* (2006) Jelene Kerkez, *Ovo nije dom: pesnikinje o migraciji* (2017) Jelene Anđelovske i Vitomirke Trebovac, i *Nevidljiva zebra: novosadska ženska poezija* (2021) Siniše Tucića (up. izbor prema Ћуковић 2023: 219). *Optimistični stav* Dubravke

¹¹ Silvia Dražić u ovoj instanci misli na strategije „marginalizovanja žena u vrednovanju prošle i aktuelne književne produkcije” (Dražić 2013: 181).

¹² Ovaj problem *kanonske isključivosti* dobro je približila Milica Ćuković u procesu raskrinkavanja kontradiktornosti koje postoje između eksplicitnog i implicitnog organizovanja izbora iz poezije pesnikinja pomoću žanra *antologije*, to jest, u ovom slučaju *programske antologije* „ženske poezije”: „Evidentno je, dakle, da na planu društvenog angažmana i aktivizma antologije ženske poezije ostvaruju nameru afirmisanja prava na različitost, dok se na poetičkom, imanentnoknjiževnom planu ukazuju kao restriktivne i sklone podržavanju ’autoritarne dominacije Jednog i Istog’, čime podupiru subordinišući falocentrični kulturni model prenebrežavanja različitih tipova drugosti” (Ћуковић 2023: 228).

¹³ Up. sa promišljanjima Vladimira Stojnića povodom pitanja kanona i delovanja mlađe generacije pesnika i pesnikinja koji su stvarali oko 2012. godine, često zajednički obuhvaćeni terminom *nova poezija* – Stojnić ističe atmosferu „poetičk[e] vitalnost[i] sadašnjeg trenutka, u kojoj posvećenost manje, ali verne grupe upućenih čitalaca ima daleko veći značaj od populističke potrebe za dokazivanjem i masovnijom publikom. U takvoj atmosferi osećanje nelagodje pred kanonom za većinu polako gubi smisao” (Stojnić 2012: 30).

Đurić iz 2006. godine potkrepljen je i zapažanjem Silvie Dražić da izbori poezije pesnikinja/pesnika poslednje decenije 20. veka, poput panorame *Nebolomstvo: panorama srpskog pjesništva kraja XX veka* (2006) Bojane Stojanović-Pantović, ili *Iz muzeja šumova: antologija novije srpske poezije (1988–2008)* (2009) Nenada Miloševića – „obe objavljene u Hrvatskoj, prihvataju važeći kanon i vrednosne koordinate koje uspostavlja, ali ga uvrštavanjem brojnih pesnikinja kao i sasvim mladih eksperimentalnih pesnika i pesnikinja, istovremeno i proširuju” (Dražić 2013: 10). Znatno veći broj pesnikinja karakteriše i izbore iz savremene poezije nastale nekoliko godina kasnije, poput panorame *RESTART: panorama nove poezije u Srbiji* (2014) Gorana Lazičića, odnosno izbora *Prostori i figure: nova srpska poezija* (2012) Vladimira Stojnića.

Videvši na koje sve načine antologija Radmile Lazić *Mačke ne idu u raj* i danas podstiče različite reakcije u kritičkoj recepciji, pokušale smo da sagledamo neke od osnovnih tema i problema koje stvaranje antologije posvećene ženskom pesništvu danas podrazumeva, sa manjim fokusom na pitanje (ne)održivosti koncepta *kanonizacije* poezije iz vizure recepcije 21. veka.

Ipak, uprkos pomenutim optimističnim primerima priređivačke prakse izbora iz savremene poezije, treba, za kraj, imati u vidu lucidnu opasku Sonje Milovanović, koja navodi da je danas „i status poezije postao krajnje ruban i degradiran u javnoj svesti. Iz toga proizilazi jasan zaključak da je prema moći koju poezija ima u društvu srazmeran broj pesnikinja koje se pojavljuju na pesničkoj sceni” (Миловановић 2023: 154). Vraćajući se na pitanje sa početka, koje se tiče marginalizovanog položaja poezije koju pišu žene, pitamo se, zajedno sa Sonjom Milovanović, u kojoj meri je danas veći broj spisateljica na književnoj sceni obrnuto proporcionalan proceni društvenog uticaja književnosti, te da li je zapravo i dalje reč o svojevrsnom progovaranju sa margine – u ovom slučaju sa margine društvenog značaja kroz poetsku reč.

Literatura

Dražić 2013: Dražić, Silvia. *Stvarni i imaginarni svetovi Judite Šalgo*. Novi Sad: Alumnistkinje rodnih studija: Futura publikacije.

Đurić 2006: Đurić, Dubravka. „Pismeni razgovori”. *Tragom roda – smisao angažovanja: antologija savremene poezije*. Jelena Kerkez (prir.). Beograd: Deve, 192–196.

Đurić 2018: Đurić, Dubravka. „Platforma časopisa 'ProFemina'”. *Feministički časopisi u Srbiji: teorija, aktivizam i umetničke prakse u 1990-im i 2000-im*. Biljana Dojčinović, Ana Kolarić (ur.). Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, 231–244.

Kerkez 2006: Kerkez, Jelena. *Tragom roda – smisao angažovanja: antologija savremene poezije*. Jelena Kerkez (prir.). Beograd: Deve.

Korunović 2009: Korunović, Goran. „Grupni portret s damama (poetike, tendencije, dometi srpskog pesništva najmlađe generacije)”. *Sarajevske sveske*, br. 25–26. Sarajevo: MEDIACENTAR SARAJEVO, 69–84.

Lazić 2000: Lazić, Radmila. „Predgovor”. *Mačke ne idu u raj: antologija savremene ženske poezije*. Radmila Lazić (prir.). Beograd: K. V. S, 5–25.

Lazić 2009a: Lazić, Radmila. „Uvodnik”. *Zvezde su lepe, ali nemam kad da ih gledam: antologija srpske urbane poezije*. Radmila Lazić (prir.). Beograd: Samizdat B92, 11–15.

Lazić 2009b: Lazić, Radmila. „Antologije”. *Zvezde su lepe, ali nemam kad da ih gledam: antologija srpske urbane poezije*. Radmila Lazić (prir.). Beograd: Samizdat B92, 17–20.

Lukić 2003: Lukić, Jasmina. „Žensko pisanje i žensko pismo u devedesetim godinama”. *Sarajevske sveske*, br. 2. Sarajevo: MEDIACENTAR SARAJEVO, 67–82.

Milinković 2010: Milinković, Jelena. „Fragmenti o ženskom”. *Agon: časopis za poeziju*, br. 06, januar–februar 2010,
<http://agoncasopis.com/arhiva/stari_sajt/broj_6/o%20poeziji/2_jelena_milinkovic.html>
(pristupljeno 28. 9. 2023).

Olson 2000: Olsson, Anders. *Managing Diversity: The Anthologization of „American Literature“*, Upsala: Acta Universitatis Upsaliensis. Citirano prema prevodu Dunje Rančić.

Šijački 2008: Šijački, Zorana. „Mačke ne idu u raj: značaj antologija ženske poezije za recepciju ženskog autorstva u javnosti”. *Teorije i politike roda: rodni identiteti u književnostima i kulturama jugoistočne Evrope*. Tatjana Rosić (ur.). Beograd: Institut za književnost i umetnost, 83–92.

Trklja 2004: Trklja, Aleksandar. „Politika nestabilnog identiteta”. *Diskurzivna tela poezije: poezija i autopoetike nove generacije pesnikinja*. Dubravka Đurić et al. (prir.). Beograd: Asocijacija za žensku inicijativu, 140–143.

Ђурић 2005: Ђурић, Дубравка. „Феминизам и поезија у опусу песникиње Радмиле Лазих”. *Поезија Радмиле Лазих: зборник радова*. Ана Ћосић-Вукић (прир.). Београд: Задужбина „Десанка Максимовић”, 53–63.

Лазих 2004: Лазих, Радмила. „У своју одбрану немам шта да кажем: Радмила Лазих”. *Дисово пролеће*, бр. 35. Чачак : Заједница културе општине Чачак, 4–9.

Миловановић 2023: Миловановић, Соња. „Песникиње у доба транзиције (О појединим тематским аспектима песникиња које стварају у последњој деценији 20. и првој 21. века)”. *Српска поезија у доба транзиције: зборник радова*. Јана Алексић, Милица Ћуковић (ур.). Београд: Институт за књижевност и уметност, 151–165.

Младеновић 2016: Младеновић, Јелена. „Антологије, хрестоматије и панораме српске поезије – проблем критеријума избора”. *Филолог – часопис за језик, књижевност и културу*, год. VII, бр. 14, Бања Лука: Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци, 294–309.

Петров 2018: Петров, Александар. „Српске песникиње у песничким антологијама 20. века”. *Српске песникиње: зборник радова*. Александра Вранеш (ур.). Вишеград: Андрићев институт, 23–65.

Радосављевић 2020: Радосављевић, Аница. „Поезија Радмиле Лазић – афирмација права на различитост (Приступ антологији савремене женске поезије *Мачке не иду у рај* и збирци *Срце међ зубима*)”. *Наука без граница III: [међународни тематски зборник] 1, Књижевност кроз простор и време*. Александра Костић Тмушић, Ана Андрејевић. (ур.). Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 183–199.

Ранчић 2022: Ранчић 2022: Ранчић, Дуња. *Обликовање канона српске поезије у антологијама Богдана Поповића, Зорана Мишића и Миодрага Павловића: докторска дисертација*. Београд: Универзитет у Београду, Филолошки факултет, 16. 6. 2022.

Стојнић 2012: Стојнић, Владимир. „Простори и фигуре: нова српска поезија”. Предговор у *Простори и фигуре: избор из нове српске поезије*. Владимир Стојнић (прир.). Београд: Службени гласник, 7–31.

Ђуковић 2023: Ђуковић, Милица. „Антологије женске поезије и статус женског ауторства у савременој српској књижевности: културно-идеолошки и поетички оквири”. *Српска поезија у доба транзиције: зборник радова*. Јана Алексић, Милица Ђуковић (ур.). Београд: Институт за књижевност и уметност, 217–236.